

עד אימתי שואלים את הגשמים – רבי יהודה אומר: עד שיעבור הפסח. רבי מאיר אומר: עד שיצא ניסן. לדברי עולא, וכמותו הסיקו בגמרא, לפי תנא המתניתין בשיטת רבי יהודה מפסיקים לשאול כבר ביום טוב ראשון של פסח. [ורבה רצה לפרש שלרבי יהודה מפסיק לשאול במנחה של ערב הפסח. אבל אביי דחה זאת, שאין מקום להמשיך להזכיר לאחר שהפסיקו לשאול].

ב. לדברי רבי יהודה שמתחילים להזכיר במוסף של יום טוב האחרון של חג, בחו"ל מזכירים במוסף של יום שמיני עצרת ('שמיני-ספק-שביעי'). והסיק רבא, כיון שהתחיל להזכיר שוב אינו פוסק [ואף רב חזר ופסק כן]. ושמואל אמר מזכיר במוסף ובמנחה [כי אחר שעשאו קודש להחשיבו כשמיני, שוב אי אפשר לעשותו חול כשביעי] ופוסק מלהזכיר בערבית ושחרית, ושוב חזר ומתחיל במוספים שלמחר. והסיק הלכה כדעה ראשונה שכיון שהתחיל שוב אינו פוסק.

השפת-אמת צדד שאם שכח בערבית להזכיר גשם וטל, שמא אין צריך לחזור, כי מן הדין אין להזכיר רק משום שהתחיל שוב אינו פוסק, הלכך י"ל שבדיעבד אינו מעכב.

דף ו

ה. א. מהם זמניהם תכונותיהם ומקור שמם של היורה והמלקוש?

ב. מהם זמני רביעה ומאי נפקא מינה?

ג. אלו גשמים יפים הם ואין בהם משום קללת ועצר את השמים ואלו אינם יפים?

ד. מאימתי מברכים על הגשמים? מה מברכים?

א. היורה יורד בעתו במרחשון והמלקוש בניסן.

'יורה' – שמורה לבריות להטיח גגותיהן ולהכניס את פירותיהם ולעשות כל צרכיהם. דבר אחר: שמורה את הארץ ומשקה עד תהום... דבר אחר: שיורד בנחת ואינו יורד בועף – זהו היורה היורד לברכה.

'מלקוש' – אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל: דבר שמל קשיותיהן של ישראל (שכשאינו יורד חוזרים ישראל בתשובה ומתענים ועושים צדקות). דבי רבי ישמעאל תנא: דבר שממלא תבואה בקשיה. במתניתא תנא, דבר שיורד על המלילות ועל הקשין (- על השיבולת עם הקנה).

ב. איזו היא רביעה (= עונת גשמים, על שם שרובעת את הקרקע) ראשונה; הבכירה – בשלשה במרחשון, בינונית – בשבעה בו, אפילה – בשבעה עשר בו. דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: בשבעה, בי"ז ובכ"ג. רבי יוסי אומר: בי"ז, בכ"ג ובראש חדש כסלו. אמר רב חסדא: הלכה כרבי יוסי.

א. כן פסק הרמב"ם, כרבי יוסי. ואילו רש"י הביא גרסה אחרת: הלכה כרבי יהודה. וכן נקטו הרא"ש והטור.

ב. אותם שלשה זמנים, זמני רביעה ראשונה הם, כשהיא מקדימה או מאחרת. ומשמע בגמרא שאותם הפרשי זמן שבין הזמנים הללו, קיימים גם בין רביעה לרביעה (עפ"י חדושים ובאורים).

וכן הביא מפיה"מ לרמב"ם פאה ח, א.

גשמים שירדו ברציפות, מונים להם מספר רביעות לפי תקופות הזמן האמורות, הלכך לרבי יוסי אם ירדו ברציפות יותר משבעה ימים – הרי כאן שתי רביעות. כן אמר רשב"ג.

רביעה ראשונה – לשאול על הגשמים ממנה ואילך. שניה – נפקא מינה לענין נדרים (וכן שכירות בתים), שהגודר 'עד הגשמים' או 'עד שיהו גשמים' – עד שתדר רביעה שניה. וכן נפקא מינה בהתר לקט שכחה ופאה – שמרביעה שניה הם מותרים לכל אדם. וכן לענין התר הליכה לכל אדם בשבילים בשבדות. וכן לענין ביעור תבן וקש של שביעית, שמרביעה שניה הם כלים לחיה מן השדה וצריך לכלות מן הבית. רביעה שלישית – היחידים מתענים בה, אם לא ירדו גשמים עד אז.

א. ממשט הסוגיא נראה שזמן שאילת הגשמים תלוי בזמן רביעה ראשונה, וכן זמן תענית היחידים תלוי בזמן המאוחר (וכן כתב הר"ן להלן ע). ואולם הרמב"ם פסק כרבי יוסי, ואף על פי כן כתב שזמן שאילת הגשמים בשבעה במרחשון, ותענית היחידים – ב"ז (ע' לחם משנה; חדושים ובאורים).

ב. מהרמב"ם (מתנות עניים א, יא) משמע שהתר מתנות עניים לכל אדם תלוי בזמן רביעה שניה ולא בירידת הגשמים בפועל. ונחלקו בזה תנאים בתוספתא (ע' חדושים ובאורים. והעיר שמסוגיתנו משמע לכאורה שרביעה שניה תלויה בירידה בפועל).

ג. אמר רבי אבהו: רביעה ראשונה – כדי שתדר בקרקע טפה (רש"י: אם ירדו כל כך שנימס טפה מהקרקע, יפים הם ואין צריך להתענות). שניה – כדי לגוף בה פי חבית (שנעשה העפר תיחוח כל כך ואין צריך לו תוספת מים כדי לעשות מגופה).

אמר רב חסדא: גשמים שירדו כדי לגוף בהם פי חבית – אין בהם משום ועצר; גשמים שירדו קודם 'ועצר' (קריאת שמע) – אין בהם משום ועצר (אעפ"י שאין הגשמים מרובים). ופירש אביי: קודם קריאת 'ועצר' של ערב, אבל קודם הבוקר יש בהם משום ועצר, שאין יפים לעולם אם לא ירדו ביום. ודוקא בעננים קלושים, אבל אם נקשרו שמים בתחילת היום בעננים עבים – שנה מבורכת היא זו.

אמר רב יהודה: טוב לשנה שחדש טבת שבה כאלמנה, שאין יורדים בו גשמים; יש אומרים מפני שאותם מקומות שמרביצים בהם תורה אינם שוממים מפני שהדרכים יפות (ויש מפרשים כלפי הגנות). ויש אומרים לפי שאין השדפון קיים בתבואה. ודוקא אם ירדו גשמים מקודם, במרחשון, אבל אם לא ירדו – טוב לטבת שהדרכים מנוולות בטיט ובבוץ מפני הגשמים. (ויש לשון אחר ברש"י, שאם ירדו מעיקרא סימן יפה שירדו בטבת).

ואמר רב חסדא: גשמים שירדו על מקצת מדינה ועל מקצתה לא ירדו – אין בהם משום ועצר (שיספקו אלו לאלו). ואולם אם ירד יותר מדי בקצת מדינה, ובקצתה לא ירדו גשמים – הרי זה סימן קללה (והמטירי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר, חלקה אחת תמטר...).

אמר רבי יצחק: אפילו שנים כשני אליהו (שהיה העולם צריך לגשמים) וירדו גשמים בערבי שבתות (ביום), אינם אלא סימן קללה (ח: – שבני אדם צריכים לחזר בשוק לקנות סעודת שבת. אבל בלילי שבת – סימן ברכה הוא).

ד. אמר רבי אבהו: מאימתי מברכים על הגשמים – משיצא חתן לקראת כלה (– שירדו כל כך שכשהטפה נופלת, יוצאת וניתזת כנגדה טפה אחרת. לשון אחר: שהשוקים מקלחים מים, שוק כנגד שוק. רש"י). מה מברך – אמר רב יהודה אמר רב: מודים אנחנו לך ה' אלקינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה כך: אילו פיגו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו... אל יעזבונו רחמיך ה' אלקינו ולא עזבונו. ברוך... רוב ההודאות. רבא אמר: 'הא-ל ההודאות'. אמר רב פפא: הלכך נאמר שתייהן; א-ל ההודאות ורוב ההודאות (שכן משמע: ברוך אתה במרבית ההודאות, הא-ל של כל ההודאות).

- א. כן היא גרסתנו וגרסת הרי"ף, ולזה הסכים הרמב"ן. ואילו הרז"ה פרש דברי רב פפא על 'מודים... ואילו פיננו...!', אבל אינו חותם אלא 'ברוך א-ל ההודאות'. ובמקצת נוסחאות הגרסה: 'ברוך א-ל רוב ההודאות' (ע' רמב"ן ברכות נט).
- ב. לפי תירוץ אחד בגמרא (בברכות נט), כאשר ירדו גשמים מרובים מברך 'הטוב והמטיב'. ולפי תירוץ אחר אין מברכים 'הטוב והמטיב' אלא אם יש לו קרקע בשותפות עם אחר (ישראל דוקא. עפ"י משנ"ב). היתה לו קרקע ללא שותף – אומר 'שהחינו'. אין לו קרקע – אומר 'מודים... (עפ"י רש"י ועוד). ויש מהראשונים סוברים שאין מברכים שהחינו על גשמים לעולם. ובשמיעת בשורה של ירידת גשם ללא שראה – יש אומרים לברך 'הטוב והמטיב' ויש אומרים 'מודים' (ע' רש"י כאן (ורעק"א), רשב"א וריטב"א ברכות).
- ג. כתבו הפוסקים (שבאשכנז): עתה אין נוהגים בברכות הגשמים משום שהגשמים תדירים ואינם נעצרים. ואולם בארץ ישראל ובמקומות נוספים נהגו בברכה זו. אך אין הדבר ברור באותן מדינות שהיו בשמיעת גשם, האם מברכים גם כשהגשמים יורדים בזמנם וכתיקנם, או רק לאחר עצירת גשמים. במשנ"ב (רכא, א ובבאור הלכה) צדד בדבר ולמעשה כתב לברך באופן זה בלא שם ומלכות.

דפים ז – ח

1. א. במה נצטיין ונשתבח יום גשמים בדברי החכמים?
ב. אלו מאמרים הובאו בסוגיא בעניני לימוד התורה לומדיה ומלמדיה?
ג. מהן הסיבות לעצירת גשמים? ואלו תקנות יש לעשות כנגדה?
ד. אלו דברים אמרו חכמים במי שיש בו עזות פנים?
- א. אמר רבי אבהו: גדול יום הגשמים מתחיית המתים, שתחיית המתים לצדיקים ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים. וחולק על רב יוסף שאמר מתוך שהיא שקולה כתחיית המתים קבעה בתחיית המתים. גדול יום הגשמים –
– כיום שניתנה בו תורה... (רב יהודה). רבא אמר: יותר מיום שניתנה בו תורה...;
– כיום שנבראו בו שמים וארץ (רבי חמא בר' חנינא);
– שאפילו ישועה פרה ורבה בו... (רב אושעיא).
- כתבו בספרים שראוי להתפלל בעת ירידת גשמים ולבקש צרכיו כי או הוא עת רצון (ע' ספר בניהו ועוד).
- אמר רבה בר שילא: קשה יום גשמים כיום דין (שאינו בני אדם יכולים לעשות צרכיהם. רש"י). אמר אמימר: אם לא שהוא צריך לבריות, היינו מבקשים רחמים ומבטלים אותו.
ועוד אמרו שבערבי שבתות – הגשמים סימן קללה (שאו הוא קשה ביותר לבני אדם להכין צרכיהם לשבת).
- אין גשמים יורדים אלא אם כן נמחלו עונותיהם של ישראל... (רבי תנחום בר חנילאי);
אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה... (רבי אמי). [וא"ר אמי: בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה, מנין מחולדה ובור (כמעשה שהיה), ומה המאמין בחולדה ובור כך, המאמין בהקב"ה על אחת כמה וכמה].